

KONFERENCJA INTERDYSCYPLINARNA / INTERDISZIPLINÄRE KONFERENZ

SZLACHTA NA POGRANICZU. TRANSKULTUROWE POWIĄZANIA W PRUSACH (XVIII-XX w.)

ADEL IM GRENZRAUM. TRANSKULTURELLE VERFLECHTUNGEN IM PREUSSENLAND VOM 18. BIS ZUM 20. JAHRHUNDERT

Gdańsk / Danzig, 22.-24. Juni 2017

ABSTRACTS

Chelion Begass

Armer Adel im Grenzraum. Auswirkungen der Grenzverschiebungen und Reformierung des Staatsapparats nach 1806 auf den preußischen Dienstadtadel / Drobna szlachta na pograniczu. Wpływ zmian granic oraz reform aparatu państwowego na szlachtę urzędniczą po 1806r.

Zahlreiche Kleinadelsfamilien in Preußens hatten im Laufe des 18. Jahrhunderts von dem grenzüberschreitenden Ausbau des absolutistischen Staates profitiert, neu geschaffene Ämter versprachen ihnen einen sozialen Aufstieg. In Preußen bildete sich über mehrere Generationen ein sogenannter „Dienstadtadel“ aus Offiziers- und Beamtenfamilien heraus. Ohne Güter, mit vielen Schulden und einer meist hohen Kinderzahl, lebte dieser versorgungsabhängige Dienstadtadel häufig in den Städten, konnte keine stabile Vermögensgrundlage aufbauen und befand sich in einer dauerhaften wirtschaftlichen Fragilität. Seine enge ökonomische, soziale und kulturelle Bindung an die preußische Krone brachte es mit sich, dass er den Konjunkturen des Staates unmittelbar ausgesetzt war. Gerade dieser Dienstadtadel, der einst vom absolutistischen Staatsausbau profitiert hatte, sah sich nach der preußischen Niederlage 1806 als erster Verlierer der politischen Entwicklungen. Tausende adlige Offiziere und Beamte verloren von heute auf morgen ihre Anstellungen und damit ihre Haupteinnahmequelle. In der napoleonischen Ära kam es in der Folge zu einer grenzüberschreitenden, prekären Arbeitsmigration, zu brüchigen Erwerbsbiographien und einer enormen Beschleunigung von Abstiegsprozessen im Adel. Anhand neu erschlossener Quellen, die sich vor allem aus Selbstzeugnissen armer adliger Frauen und Männer in Form von Bittbriefen an den König oder die königliche Verwaltung (Ego-Dokumente) sowie aus dem zugehörigen Behördenschriftgut zusammensetzen, sollen die bisher in der Forschung unberücksichtigten Verarmungsphänomene im Adel in Folge der Grenzverschiebungen, der Verkleinerung des Staatsapparats sowie der Reformierung der Verwaltung in der napoleonischen Ära zwischen 1806 und 1815 in den Blick genommen werden.

Miłostawa Borzyszkowska-Szewczyk

Przynależności – odgraniczenia – przywłaszczania. Marion Gräfin Dönhoff i Christiana Grafa von Krockow wobec 'dziedzictwa pruskiego' / Zugehörigkeiten – Abgrenzungen – Aneignungen. Marion Gräfin Dönhoffs und Christian Graf von Krockows Umgang mit dem Preußentum

Współczesne wyobrażenie o świecie pruskiej szlachty w dużej mierze ukształtowały teksty autobiograficzne spod pióra jej przedstawicieli. Marion Gräfin Dönhoff, Christian Graf von Krockow, Alexander Fürst zu Dohna-Schlobitten, Ottfried Graf Finckenstein, Hans Graff Lehndorff, Klaus von Bismarck – to nazwiska literatów, którzy czytelnikowi żyjącemu w demokratycznym porządku tłumaczyli świat, który odszedł. 'Opowiadania grafów' (Albrecht Lehmann) wielu uwiodły jako relacje świadków czasu i reprezentacja pamięci autorytarnej. U niejednego natomiast zróżnicowały wyobrażenie o minionym świecie jako teksty spod pióra jednej z subgroup autorów literatury Prus Wschodnich i Pomorza, współkształtujących wielogłosowość pogranicza czy też jego 'popękany krajobraz pamięci' (sięgając po metaforę Ewy i Hansa Henninga Hahnów).

Jednym z konstytutywnych elementów narracji autobiograficznej obydwójga literatów jest stosunek do 'pruskiego dziedzictwa' czy 'tradycji pruskiej'. Zarówno dla Dönhoff, jak i Krockowa był to temat istotny, z którym mierzyli się wielokrotnie, w różnych kontekstach, w zróżnicowany sposób (re)konstruując elementy składowe tego 'miejsca pamięci' oraz weryfikując obraz z ustaleniami historiografii. Porównawcze ujęcie sproblematyzowania zagadnienia, także pod kątem dialogiczności obydwu narracji, będzie przedmiotem refleksji planowanego referatu.

Anna Feliks

Rezydencja w Kręgu i powojenne losy jej wyposażenia (komunikat) / Die Residenz in Krangen und das Nachkriegsschicksal ihrer Ausstattung (Kurzfederat)

Powszechnie wiadomo, że wyposażenie zamku w Kręgu (zachodnio-pomorskie), kompletowane przez jego ostatnich właścicieli i miłośników sztuki: Karola Wilhelma von Riepenhausen i jego żonę Natalię Elżbietę z domu Uxkull, spłonęło w marcu 1945 roku w pożarze wywołanym celowo przez stacjonujące tu wojska radzieckie. Wydane w ostatnich latach wspomnienia Stanisława Dulewicza, powojennego burmistrza Darłowa, wskazują jednak, że kilka mebli oraz inne przedmioty zabytkowe zdołał on wówczas cudem ocalić i trafiły one do zbiorów Muzeum Książąt Pomorskich w Darłowie.

Zachowała się znikoma ilość przekazów, które ukazują przedwojenną wartość i znaczenie tej arystokratycznej siedziby. Niemniej jednak próba rekonstrukcji wyglądu wnętrza i ich przypuszczalnego wyposażenia na podstawie planów zamku, ekspozycji muzealnych i znanych danych sugeruje, że była to bardzo zamożna rezydencja. Jednocześnie, podobnie jak inne środkowo-europejskie, a głównie niemieckie zamki, z dość konwencjonalnym, historyzującym wyposażeniem.

Tworzenie muzeów profilowanych na terenie całego bloku wschodniego w latach 60. XX wieku, dokonane przez podział historycznych kolekcji muzealnych, doprowadziło do zatarcia proveniencji obiektów. W tym kontekście poszukiwanie ekspozycji z kolekcji z Kręgu jest dodatkowo utrudnione, przy braku dostatecznych danych identyfikujących.

Sabine Jagodzinski

Gebaute Repräsentation – Zur Architektur von Adelssitzen im Königlichen und Herzogtum / Königreich Preußen im 18. Jahrhundert / Zbudowana reprezentacja – Architektura siedzib szlacheckich w Prusach Królewskich i Książęcych / Królestwie Prus w XVIII wieku

Der Bau und die Ausstattung von Herrenhäusern und Schlössern ist per se ein wesentliches Ausdrucksmittel adliger Kultur. Sie wirkten zugleich landschaftsprägend wie raumbildend und lassen Rückschlüsse auf das Selbstverständnis der jeweiligen Bauherren zu.

Das Preußenland vor allem des 17. bis 19. Jahrhunderts bietet für eine vergleichende Annäherung an herrschaftliche (Wohn-)Architektur spannende grenzräumliche Voraussetzungen. Als Land unter der Herrschaft des Deutschen Ordens war es Anziehungspunkt für viele Adelsgeschlechter. Nach der Säkularisierung 1466 und der Lubliner Union 1569 entwickelten sich die beiden Teile Preußens sukzessiv, wenn gleich nicht in allen Bereichen, auseinander: der autonome Ständestaat des Königlichen Preußen unter Oberhoheit der polnisch-litauischen Adelsrepublik sowie das seit 1657 souveräne Herzogtum Preußen unter den brandenburgischen Hohenzollern. Einschneidender wirkten die Erhöhung des Herzogtums 1701 zum Königreich Preußen und schließlich die Annexion des königlichen Preußens 1772.

Vor dem Hintergrund wechselnder Machtverhältnisse und unsteter Grenzen war der ansässige Adel nicht nur politisch-gesellschaftlich immer wieder vor neue Entscheidungen gestellt, sondern auch vor die Aufgabe des repräsentativen Bauens in seiner Region.

Beide Bereiche müssen sich nicht kongruent zueinander entwickeln, sondern folgen zuweilen ganz eigenen, sogar konträren, persönlich oder familiär geprägten Gesetzmäßigkeiten.

Der Beitrag widmet sich deshalb der Frage, welche baukünstlerischen Muster und Lösungen im Preußenland zu beobachten sind. Welche Motivationen liegen ihnen zugrunde? Welche Rahmen und Handlungsspielräume gab es? Den Abgrenzungen und Begegnungsräumen soll sich exemplarisch (z.B. Czapski, Dönhoff, Dohna, Przebendowski) aus kunsthistorischer Perspektive angenähert werden. Ziel ist weniger eine „Kunstlandschaft“ als Mechanismen regionaler Verdichtungen auf architektonischer Ebene zu entdecken.

Aleksandra Kajdańska

Transkulturowe znaczenie tańca w działalności gdańskiego „Maître de danse” Gottfrieda Taubera zawarte w jego dziele „Rechtschaffener Tantzmeister” (1717) / Die transkulturelle Bedeutung des Tanzes im Werk „Rechtschaffener Tantzmeister” (1717) des Danziger „Maître de danse” Gottfried Taubert

Badanie kultury tanecznej oraz jego znaczenia transkulturowości jest mało popularne i raczej niedostępne ze względu na trudności jakie dostarcza ta dziedzina. Taniec jak wiele dziedzin kultury niósł za sobą różnorodne mody, które nie zważały na konflikty polityczne, problemy gospodarcze czy znajomości językowe. Przedmiotem badań w tym przypadku będą tańce tańczone w Gdańsku i w okolicy w pierwszej połowie XVIII wieku. Były to zarówno tańce niemieckie, angielskie, francuskie i polskie (*Deutscher Tantz, Allemande, Englische Tanze, Angloises, Contre – Tantz*). Wszystkie te rodzaje przeplatały się i tworzyły różnorodną kulturę taneczną miasta.

Zagadnienie to reprezentuje jedno z ciekawszych publikacji *Rechtschaffener Tantzmeister* wydana w Lipsku 1717 roku. Autorem tej publikacji jest nauczyciel tańca a karierę rozpoczął w Gdańsku w którym przebywał w latach 1702 – 1715. Jego studentami byli synowie i córki patrycjuszki gdańskich oraz okolicznej szlachty także polskiej. W swojej książce składającej się z trzech części, oprócz zawartej w niej teorii i praktyki tańca barokowego zawarł wrażenia z gdańskich bali, przyjęć i zabaw nazywanych przez niego jako *Spiel – Täntze* aż do opisów tańców wiejskich przekupek (*Regel Tanz*) na Targu Maślanym w Gdańsku i zabaw tanecznych w *Hochwasser* (okolice dzisiejszego Stawowia w Sopocie). Gdański okres Tauberta (1702 – 1715) był najbardziej pracowity i kreatywny. Tutaj powstawały jego obserwacje dotyczące różnorodności tańców, relacjonuje o wydarzeniach historycznych związanych z Gdańskiem (w tym podaje ciekawą informację o pochodzeniu nazwy *Danzig*, która miała wywodzić się od słowa *Tanz*). Opisuje również swoje obserwacje z lekcji tańca z szablami (*Tanz mit Sabeln*) prowadzonej przez jezuitów w szkole mieszczącej się w Starych Szkotach. Z jego wiadomości, można wyczytać jakie były polskie i pruskie obyczaje weselne szlachty. Autor dostarcza także wiele cennych informacji o Polonezie, jako tańcu tańczonym zarówno przez Gdańszczan jak i obcokrajowców. Zachwycony tym tańcem porównuje go do popularnego tańca w Niemczech znanego jako *Deutscher Tanz* w którym występuje reguła określana jako *Teutsche Führung*. Była to figura taneczna znana w tańcach ludowych, gdzie każda para stoi po obwodzie koła. Przykładem „nośnika” kulturowego może być najprostszy krok jaki podaje Taubert *pas de bourrée* jak dalej wyjaśnia swoim czytelnikom: *pas de bourrée* używa się nie tylko we wspaniałych baletach, ale także w innych pięknych francuskich tańcach oraz w popularnych tańcach ludowych {natürlichen} tak jak w naszym rodzimym Polonezie (...). Każdy kto chce nauczyć się tańczyć francuskie tańce z łatwością nauczy się także polskich i niemieckich tańców (...).

Referat zobrazowany będzie ilustracjami oraz możliwością pokazania tańca, którego nauczał Taubert na podstawie zawartej w *Rechtschaffener Tantzmeister* notacji tanecznej.

Aleksandra Kmak-Pamirska

Oaza z pustyni – pustynia z oazy. Dolne Łużyce jako część Prus w dziewiętnastowiecznym dyskursie kulturowo-społecznym / Eine Oase aus der Wüste – eine Wüste aus der Oase. Die Niederlausitz als Teil Preußens im kultargesellschaftlichen Diskurs des 19. Jahrhunderts

Dolne Łużyce po Kongresie Wiedeńskim zostały włączone do Prus. Działania władz pruskich były ukierunkowane na scalenie owego regionu z państwem, zniemczenie terenu i ludności serbołużyckiej. Obszar ten z czasem stał się regionem nacechowanym kulturą niemiecką, zapleczem przemysłowym i obszarem turystycznym. Z pamiętników i korespondencji księcia Hermanna von Pücklera dowiadujemy się, jak wyglądało tworzenie pałacu i parku w Branitz, które w drugiej połowie XIX w. stały się atrakcją turystyczną i miejscem odpoczynku rodziny królewskiej. Pückler, kreator i artysta, prowadzący za rękę naturę, stworzył „oazę z pustyni”. August Trynius, relacjonując swoje podróże po Brandenburgii, poświęcił wiele miejsca okolicom i urzekającej naturze Spreewaldu. Opisując piękno poszczególnych miejscowości przesyconych kulturą niemiecką, podkreślał, że powstały one na spuściznie i kulturze serbołużyckiej, którą z końcem XIX w. można było dostrzec tylko w nielicznych przejawach. Ukazywał także uprzemysłowienie Dolnych Łużyc. Serbołużyckość i industrializm utrwalił w swych pismach i obrazach także Wilibald von Schulenburg. Dolne Łużyce, region rolniczy, w pewnym sensie dotychczas zacofany, rozwijał się i zdobywał coraz

większe znaczenie w dyskursie centralnym – państwowym. Przekształcił się z „pustyni w oazę”, ale kosztem kultury serbołużyckiej, w której przypadku, parafrazując słowa Pücklera, stworzono „pustynię z oazy”.

Analiza pism i obrazów wspomnianych przedstawicieli szlachty pozwala w częściowy sposób zrekonstruować wizerunek regionu Dolnych Łużyc ukonstytuowanego jako pruski / niemiecki w myśli kulturowo-społecznej XIX w. i znalezienie odpowiedzi na następujące pytania: Jakie kontakty mieli przedstawiciele szlachty? Czy identyfikowali się oni z głównym narodowym nurtem myślowym, czy doceniali wielokulturowość owego regionu, widząc w nim składową wspólnego dziedzictwa Prus, a następnie zjednoczonego państwa niemieckiego? Analiza na przykładzie jednego regionu, pozwoli na wskazanie przepływu myśli między aktorami społecznymi oraz przenikania się płaszczyzn: klasowej, etnicznej oraz narodowej.

Monika Mańczyk-Krygiel

„Er kämpft noch immer für sein Vaterland.“ Zu den Memoiren von Luise Fürstin Radziwiłł (1770-1836) und Mathilde Fürstin Sapieha (1873-1968) / „Wciąż jeszcze walczy za swoją ojczyznę.“ Wspomnienia księżnej Luizy z Radziwiłłów (1770-1836) i księżnej Mathildy z Sapiehów (1873-1968)

Der vorliegende Beitrag setzt sich zum Ziel, die Lebenserinnerungen von Luise Fürstin Radziwiłł (geborene Prinzessin von Preußen) und Mathilde Fürstin Sapieha (geborene Prinzessin zu Windisch-Graetz) im Hinblick auf den Nexus Adel, Gender und Vaterland zu erforschen. Beide Diaristinnen haben in ihren Memoiren: *Fünfundvierzig Jahre aus meinem Leben (1770–1815)* [franz. 1911 / dt. 1912] und *My i nasze Siedliska* [2003] sowohl den Alltag als auch die Kriegswirren (Napoleonische Kriege resp. den Ersten Weltkrieg) in Grenzräumen Preußen und Galizien dokumentiert und ein facettenreiches Panorama der jeweiligen Epoche (1770-1815 resp. 1890-1940) gezeichnet.

Im Fokus des Interesses steht demzufolge das Dislozieren persönlicher Identitäten, ausgelöst durch eine binationale Ehe mit einem Vertreter des polnischen Hochadels und verstärkt durch die bisherigen Loyalitäten sowie eine starke emotionale Bindung an die Herkunftsfamilie. Überdies erscheinen folgende Fragestellungen als inspirierend: Welche Strategien des Zusammenlebens in binationalen Familien haben die Diaristinnen entwickelt? Wie fassten sie dabei die Rolle und die Pflichten ihres eigenen Standes auf? Welche Position nahmen sie angesichts der Hoffnungen auf die Restauration des polnischen Staates ein?

Abschließend sollen einige Gedanken zur Gendersensibilität im Familiengedächtnis erörtert werden: Beide Memoiren wurden nämlich von den Vertreterinnen der Enkelgeneration veröffentlicht, die in diversen Paratexten auf ihre eigenen Beweggründe bei der Edition der besagten Erinnerungen eingehen und dabei durchaus interessante Gesichtspunkte erschließen.

Katharina Ute Mann

Der polnische Klassizismus im preußischen Teilungsgebiet / Polski klasycyzm w zaborze pruskim

Nachdem der Doppelstaat Polen-Litauen im Jahre 1795 endgültig zwischen den Nachbarländern Preußen, Russland und Österreich aufgeteilt war, übernahmen die Künste die Aufgabe der Bewahrung der nationalen Identität. Neben den nationalen Kunstbewegungen wurde im öffentlichen Raum vor allem der europäische Epochenstil „Klassizismus“ bevorzugt, wo durch den Rückgriff auf die Antike eine neue humanistisch-ästhetische Weltanschauung gepriesen wurde. Der Klassizismus währte von 1760-1840, damit umschließt diese Kunstepoche die erste Teilung Polens im Jahre 1772 und reicht sogar über den Novemberaufstand 1830/31 hinaus.

Die besondere Bedeutung des Klassizismus für den polnischen Adel im preußischen Teilungsgebiet ist mannigfaltig. Die Bedeutung des Adels als Bewahrer der polnischen Kulturgüter wurde nach den Teilungen Polens essentiell und der polnische Herrenhof zu dessen Sinnbild. Im Klassizismus erhielt der polnische Herrenhof seinen charakteristischen Portikus mit vier Säulen und Architrav nach antikem Vorbild. Dabei wurden nicht nur polnische Architekten mit der Realisierung beauftragt, sondern auch preußische, wie etwa Karl Friedrich Schinkel (1781-1841), so dass ein reger Kulturtransfer bestand. Das Jagdschloss in Antonin (Abb.1) ist ein solch herausragendes Beispiel, wo Schinkel antike Bauelemente nach palladistischem Vorbild innovativ in den Zentralbau einfügt hat.

Abb.1

Marcell Mártonffy

„Dieser Name steht für einen Traum“ Familiengeschichtliche Metafiktion und durchgearbeitete Tradition in Péter Esterházy's Prosa / „To nazwisko symbolizuje marzenie.“ Metafikcja historii rodzinnej i przepracowana tradycja w prozie Pétera Esterházy'ego

Péter Esterházy (1950–2016) gilt als einer der wichtigsten, wenn nicht gar der wichtigste Vertreter der ungarischen Literatur der letzten vier Jahrzehnte. Sein Lebenswerk stellt nicht nur die herausragendste Leistung jener Erneuerung

dar, die seit Mitte der 70er Jahre bis in die jüngste Zeit das literarische Feld in Ungarn entscheidend geprägt hat. Es wird auch als wesentlicher Beitrag zum öffentlichen Diskurs betrachtet, indem es sich als einzigartiger „grammatischer Raum“ für die kollektive historische Selbstreflexion anbietet. Esterházy, der oftmals (und nicht ohne Selbstironie) betont, kein „normaler“ Schriftsteller zu sein, d.h. Satz- und Textkonstruktionen gegenüber abgerundeten Storys zu bevorzugen, fokussiert mehrheitlich auf die Wechselfälle der eigenen hochadeligen Familie und auf die Endphase ihrer Geschichte nach dem zweiten Weltkrieg. Familientradition und vergangener Reichtum werden dabei zum Modell für die unendlichen Variationen der Erzählung schlechthin, bzw. zur Metapher des unerschöpflichen Vorrats der Sprache.

Immerhin hört bei Esterházy die durch verschiedene dekonstruktive Verfahren zerlegte Familiengeschichte nicht auf, zur Frage nach einer gültigen Konstellation von Werten zu veranlassen. Mein Vortrag versucht, durch das Lesen einiger Werke des Schriftstellers die Dialektik von Kritik und Bewahrung der Tradition aufzuzeigen und die sich darin abzeichnenden Sinnmöglichkeiten der historischen Verantwortung umzuschreiben.

Magdalena Niedzielska

Tożsamości pruskiej szlachty prowincjonalnej od końca XVIII wieku / Identitäten des preußischen Landadels seit dem Ende des 18. Jahrhunderts

Pytanie podstawowe dotyczy kwestii, czy w przypadku prowincji pruskiej istniały, lub wytworzyły się, w okresie do końca XVIII w. i w stuleciu XIX, elementy terytorialnej tożsamości elity szlacheckiej, różniące tę część monarchii Hohenzollernów od innych jej prowincji, a jeśli tak, to na czym te różnice polegały. Za podstawowe elementy, konstytuujące w XIX w. tożsamość prowincjonalną uznać należy przede wszystkim: 1/poczucie tożsamości staropruskiej (tzw. Altpreußentum), związane z odrębną tradycją historyczną i polityczną landu pruskiego jako spuścizny Księstwa Pruskiego; na jego tle wyrastał też antagonizm pomiędzy Prusami Wschodnimi a Zachodnimi; 2/poczucie terytorialnego oddalenia od jądra monarchii pruskiej, powiązane z obcością, a nawet wrogością wobec Berlina; jego rezultatem było poczucie peryferyjności prowincji i braku łączności z resztą Prus i Niemiec, rodzące nastroje samodzielności, a nawet separatyzmu; 3/ pograniczne położenie i sąsiedztwo Rosji, stawiające problem trwałości istniejących rozwiązań terytorialnych, zwłaszcza w obliczu konfrontacji z aspiracjami Cesarstwa Rosyjskiego do przesunięć granic w kierunku zachodnim. Z tym ostatnim elementem, ale i z pozostałymi, korespondowało jednocześnie poczucie specyficznej misji historycznej, którą miała prowincja do spełnienia w imię obrony Niemiec i cywilizacji Europy, przed wschodnią barbarią, a która także realizowała się w dziele wewnętrznej reformy państwa pruskiego.

Pomimo osiągnięcia w wyniku zaboru ziem polskich terytorialnej łączności z resztą państwa, poczucie odrębności i oddalenia od zwartego jądra monarchii pruskiej przetrwało we wspomnianym już pojęciu Altpreußentum. Zawarło ono w sobie dążenie do zachowawczej obrony dawnych wartości i jednocześnie zostało wykorzystane jako narzędzie argumentacji politycznej, np. w trakcie walki prowadzonej przez opozycję liberalną w latach 40. XIX w. Poczucie to

stało się środkiem spajania kręgów opozycyjnych wobec polityki Berlina. Prawo do opozycji wynikać miało przy tym z idei posłannictwa Prus Wschodnich jako przedmurza Niemiec, chroniącego przed „Azją”. Towarzyszyło temu, np. w l. 40., pewne poczucie wyższości nad innymi prowincjami, a już zwłaszcza nad Berlinem (Kgb., Kant). Współgrały z tym nastroje wyobcowania z całości państwa, zarówno ze względu na położenie geograficzne (pruska Syberia), jak również politykę Berlina.

Tomaz Rembalski

Stosowanie niemieckiej partykuły „von” w pisowni kaszubskich nazwisk szlacheckich w czasach pruskich i obecnie (próba uchwycenia problemu) / Der Gebrauch der deutschen Partikel „von” in der Schreibweise kaschubischer Adelsnamen von der preußischen Zeit bis heute. Eine Annäherung an das Problem

Szlachta kaszubska, w sensie prawnym stanowiąca część szlachty polskiej, już od średniowiecza znajdowała się pod wpływem kulturowym szlachty niemieckiej (pruskiej). W zależności od sytuacji politycznej, silniejsze były wpływy raz polskie, a raz prusko-niemieckie. W czasach świetności Rzeczypospolitej szlachta kaszubska, wskutek oddziaływania polskich zwyczajów, do swoich starych nazwisk zaczęła dodawać drugi człon odmiejscowy. Przykładowo ród Chamierów z Gliśna Wielkiego zaczął się pisać Chamier-Gliszczyńskimi, z Ciemna – Chamier-Ciemińskimi, z Borzyszków – Chamier-Borzyszkowskimi, zaś z Trzebiatek – Chamier-Trzebiatowskimi. Obok nich istnieli: Jutrzenka-Gliszczyńscy, Mrozek-Gliszczyńscy itd. Zgodnie z polskimi zasadami, owych szlachciców tytułowano „szlachetnymi” (*nobilis*) czy „urodzonymi” (*generosus*), aby odróżnić ich od wcale niemałej na Kaszubach grupy wolnych (lemanów, sołtysów, pustkowian itp.), do których zwracano się per „sławetny” (*famatus*) lub „uczciwy” (*honestus*). W 1657 r. część szlachty kaszubskiej z ziemi lęborsko-bytowskiej znalazła się pod panowaniem brandenburskim. W 1772 r. cała szlachta kaszubska znalazła się pod władzą Hohenzollernów. Zetknięcie się szlachty kaszubskiej z pruską administracją spowodowało, iż przy ich nazwiskach zaczęły pojawiać się niemieckie predykaty „von”. W dłuższej perspektywie okazało się, że kaszubszy szlachcice bardzo chętnie posługiwali się odtąd już trójczłonowymi nazwiskami (np. von Chamier-Gliszczyński). Polska administracja (zarówno z okresu międzywojennego, jak i po II wojnie światowej), nie stosowała pruskiego predykatu „von” wobec osób, które wcześniej go używały. W Polsce przez wiele lat obowiązywał przepis, który dopuszczał najwyżej dwuczłonowe nazwiska. Dopiero po przemianach ustrojowych po 1989 r., niektóre osoby w Polsce (nie tylko na Kaszubach) wróciły do pisowni nazwiska z okresu zaboru pruskiego. Celem proponowanego referatu będzie szczegółowa analiza przedstawionych wyżej zagadnień.

Magdalena Sacha

Modna pisarka i domowy pamiętnikarz. Luiza von Krockow (1749-1803) i Hans Carl Ernst von Krockow (1769-1841) jako autorzy (komunikat) / Eine angesagte Schriftstellerin und ein privater Tagesbuchschreiber. Louise von Krockow (1749-1803) und Hans Carl Ernst von Krockow (1769-1841) als Autoren (Kurzreferat)

Wystąpienie (ok. 10 min.) ma na celu przybliżenie planowanych prac edytorskich nad wydaniem tekstów autorstwa przedstawicieli pomorskiej/zachodniopruskiej rodziny szlacheckiej: M.R. Luizy von Krockow (1749-1803) oraz jej syna Hansa. Szczególnie postać Luizy von Krockow stała się w ostatnich latach swoistym lokalnym symbolem wyemancypowanej i silnej kobiety okresu Oświecenia, jednak jej twórczość literacka i działalność na rzecz edukacji kobiet pozostaje nieznaną polskiemu czytelnikowi. Z kolei pozostający w rękopisie pamiętnik Hansa von Krockowa stanowi ciekawe świadectwo autobiograficzne – kreacji i autoinscenizacji własnego życia jako syna, żołnierza, gospodarza, męża i ojca zgodnie z wymogami silnie homocentrycznego etosu pruskiego. Pytaniem badawczym jest kwestia relacji pomiędzy realnymi wyborami biograficznymi Krockowów na peryferyjnym pograniczu kultur i wyznań a kreowanym w twórczości literackiej i pamiętnikarskiej obrazem własnej przynależności do centrum, reprezentowanym w geografii symbolicznej przez Gdańsk, Berlin i Weimar.

Agnieszka Szudarek

Pomorskie szlachcianki w majątkach wiejskich wobec ruchu rolniczych stowarzyszeń kobiecych (Landfrauenbewegung) przed i w czasie I wojny światowej / Frauen des pommerschen Landadels und die Landfrauenbewegung vor dem und während des Ersten Weltkriegs

Na przełomie XIX i XX wieku za sprawą Elizabeth Boehm (1859-1943) zaczęły powstawać w Prusach Wschodnich rolnicze stowarzyszenia pań domu (Landwirtschaftliche Hausfrauenvereine). Ich celem było dążenie do większego i praktycznego zaangażowania się kobiet w prowadzenie wiejskiego gospodarstwa domowego, dokształcanie w tym zakresie, a co za tym idzie profesjonalizacji związanych z nim zajęć. Miała to być odpowiedź postępowych kobiet na zachodzące wówczas w szybkim tempie zmiany w gospodarce rolnej. Stowarzyszenia zrzeszały nie tylko panie na włościach, ale także zamieszkałe na obszarach wiejskich kobiety z niższych warstw społecznych oraz przedstawicielki elity większych i mniejszych miast. Przed wybuchem pierwszej wojny światowej powołane zostały nie tylko we wschodnich prowincjach Prus, ale także i na zachodzie Niemiec nawiązując współpracę z miejscowymi Izdami Rolniczymi (Landwirtschaftskammer). Organizacje te wpisywały się w nurt konserwatywnego ruchu kobiecego i zyskały na znaczeniu w czasie wojny, gdyż działały na rzecz złagodzenia trudności w zaopatrzeniu miast w żywność, a ich przedstawicielki weszły w skład ciała doradczego przy powołanym w Berlinie w 1916 roku Wojennym Urzędzie ds. Żywności (Kriegsernährungsamt). Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytania o oddziaływanie ruchu rolniczych stowarzyszeń kobiecych na szlachcianki zamieszkałe na obszarach wiejskich Prowincji Pomorze (Provinz) oraz wpływ

na przemodelowanie ich tradycyjnych, stanowych zadań socjalnych, jak również form aktywności w sferze publicznej. Kluczem do tych rozważań będzie spojrzenie na wspomniane stowarzyszenia jako na przestrzeń negocjacji między tym co szlacheckie i mieszczańskie, tradycyjne i nowoczesne, agrarne i miejskie, a w konsekwencji tym co „swojskie” i „obce”. Kontekst dla poruszanej problematyki stanowić będzie również wzorzec nowoczesnej szlachcianki, który kształtował się w toku dyskusji trwającej od schyłku XIX wieku na temat miejsca szlachty w nowym, industrialnym społeczeństwie oraz sytuacja wojenna jako kluczowa dla realizacji jego założeń w praktyce.

Krzysztof Wirkus

Pluto Prądziński w PRL - Pluto von Prondzinski w RFN. Rewitalizacja przedrostka „von” w nazwiskach potomków tzw. szlachty kaszubskiej z pogranicza / Pluto Prondzinski in der Volksrepublik Polen – Pluto von Prondzinski in der Bundesrepublik Deutschland. Die Wiederbelebung der Präposition „von” in Namen von Nachkommen des sog. kaschubischen Adels

W okresie PRL-u mimo zamkniętych granic, kontroli i reglamentacji ruchu migracyjnego, opuściło Polskę kilka milionów obywateli. Charakterystyczny stał się w tamtym czasie proces *migracji pochodzeniowych*, w którym uczestniczyli przedstawiciele tzw. społeczności pogranicza. Do państw niemieckich, głównie RFN emigrowali Kaszubi, Mazurzy a przede wszystkim Ślązacy.

Wyjazdy wywołały skutki ekonomiczne, społeczne oraz kulturowe (mentalne) zarówno w kraju wyjścia, jak i państwie docelowym. W nowym kraju emigranci stawali przed zadaniem uzyskania niemieckiego obywatelstwa, kreowali i wdrażali własne strategie tożsamościowe.

W wystąpieniu będę szukał odpowiedzi na pytania o postawy tożsamościowe. W szczególności interesuje mnie to, w jakim stopniu wykorzystywano *szlachecki patent* znany z przekazów i/lub dokumentów rodzinnych do udowodnienia niemieckości i na ile kształtował on ich nową niemiecką tożsamość narodową. Symptomatyczne wydaje się bowiem wykorzystanie dokumentów rodzinnych, tzw. sztambuchów, do ubiegania się o dodanie do nazwiska przedrostka „von”. Dodatkowo w referacie postaram się o zweryfikowanie poglądu o tym, że wprowadzanie von do nazwiska stanowiło jedną z prób wyzbycia się /zacierania śladów/ kompleksu wiejskości a nawet tożsamości kaszubskiej.

Referat opiera się na analizie retrospekcyjnych wywiadów narracyjnych przeprowadzonych z osobami o kaszubskim pochodzeniu, które wyemigrowały do RFN w latach 70. i 80. XX wieku.